

צבא ישן במלחמות חדשות

מדוע הצבאות המודרניים נכשלים שוב ושוב בהשגת יעדיהם ומה עליהם לעשות כדי לנצח | **רופרט סמית, התועלת שבכוח - אמנות המלחמה בעולם המודרני, מערכות, 2013, 374 עמודים**

מבוא

ספרו של הגנרל הבריטי רופרט סמית הוא הזדמנות לדין באסטרטגיה ובמלחמה בעידן המודרני. הקורא הישראלי יכול לנסות לקשור בין התובנות הרבות שעולות בספר לבין התפתחות הסכסוך הישראלי-ערבי בעשורים האחרונים - בעיקר השינוי העצום שחל בסביבת הלחימה, עלייתם של איזמים חדשים והאופן שבו מופעל הכוח. הספר המצוין הזה ראוי לביקורת ספרים מסודרת של כותב הבקי

בהיסטוריה צבאית, אך זו אינה מטרת המאמר הנוכחי. הופתעתי לגלות שהגנרל הבריטי קורא את התפתחות הסכסוך באזורנו בצורה מעמיקה ונכונה יותר מישראלים רבים העוסקים בתחום. סמית מצהיר בספרו שאין מדובר במחקר מדעי אלא במסקנות שאליהן הגיע במהלך קריירת הפיקוד הארוכה שלו בצבא בריטניה ובנאט"ו. למרות ההסתייגות הזאת הניתוח שלו הוא רציני ומעמיק, ואני סבור שהתובנות שלו על עתיד הפעלת הכוח הצבאי ראויות להישמע ולהילמד בפורומים השונים של צה"ל. להלן אנסה להציג את התזה שלו בליווי מעט מאוד הערות שלי.

היום שבו נופצה המלחמה התעשייתית

התזה המרכזית בספר היא פשוטה יחסית: לדברי רופרט סמית, מאז 1945, עת נכנס הנשק הגרעיני לארסנל - תחילה של מעצמות העל ולאחר מכן

של מדינות נוספות - הלך וקטן מספר המלחמות ה"תעשייתיות", כלומר המלחמות שבהן אומות שלמות מגייסות את כל משאביהן להכרעת אומות אחרות. סמית משתמש במושג "פרדיגמה" של תומס קון. לפי קון, מהפכה מדעית היא מעבר הדרגתי מעולם מושגים וכללים (פרדיגמה) אחד לעולם מושגים חדש ושווה. לפי סמית, בשנים שלאחר תום מלחמת העולם השנייה התחולל תהליך של מעבר מהפרדיגמה של מלחמות תעשייתיות בין מדינות לפרדיגמה חדשה של "מלחמות בקרב אנשים".

מיד לאחר הצגת הרעיון המרכזי ממחר סמית להבהיר מדוע הוא דוחה בשתי ידיים את המושג "לוחמה אסימטרית", קרי לוחמה של צבא סדיר בארגונים או ביריבים שאינם מדינות. לדבריו, פירוש המושג "מלחמה בקרב אנשים" הוא שהאנשים ברחובות, בבתים ובשדות הם שדה הקרב והם המטרה - לא פחות מכוחות הצבא. השימוש במונח "לוחמה אסימטרית" - לטענת סמית - הוא מכבסת מילים שבה משתמשים כדי לומר שהאויב, מה לעשות, לא הסכים לפעול בדרך המתאימה לנו וליתרונותינו, ולכן אנחנו לא מנצחים.

בין הדוגמאות שמוצגות בספר להמחשת הרעיון: הבעיות שעמדו בפני כוחות הקואליציה בעיראק ב-1991 (שם פיקד המחבר על הדיוויזיה הבריטית) והבעיות שעמדו בפני צה"ל בתקופת האינתיפאדה השנייה. סמית טוען שבשני המקרים נבעו הבעיות מהמשך

הופתעתי לגלות שהגנרל הבריטי רופרט סמית קורא את התפתחות הסכסוך באזורנו בצורה מעמיקה ונכונה יותר מישראלים רבים העוסקים בתחום

דן סגיר
דוקטורנט באוניברסיטה העברית החוקר
את ההרתעה הגרעינית של ישראל
בשנים 1967-2012

המונית, כפי שהרוסים קראו לפצצת האטום. המלחמה התעשייתית ואין צורך לומר המלחמה הטוטלית - הייתה בלתי אפשרית בתנאים האלה. אבל האיום נותר. זה היה סיפורה של המלחמה הקרה (סמית, עמ' 139).

תקופת המלחמה הקרה, שכללה גם את מלחמות ישראל-ערב, (1948, 1956, 1967, 1973), הייתה תחילת התקופה שבה הוחלפו הפרדיגמות, ולדברי המחבר, מלחמת יום הכיפורים היא למעשה המלחמה הגדולה האחרונה בין צבאות סדירים. במקביל החלו באותה התקופה גם "המלחמות בקרב אנשים" השייכות לפרדיגמה החדשה, ובהן הקרב על אלג'יריה, מלחמת וייטנאם (שכוננו אז מלחמות גרילה) ומלחמת ישראל בלבנון נגד אש"ף ב-1982.

עם זאת, גם בתקופות של המלחמות התעשייתיות התקיים סוג של אנטיתזה, למשל תנועות המרי וההתנגדות ופעולות הפרטיזנים בארצות שנכבשו על ידי הגרמנים והיפנים. צה"ל, מזכיר הכותב, הוא דוגמה קלאסית לכוח שהחל את דרכו בלוחמת גרילה במסגרת ההגנה, האצ"ל והלח"י ובמשימות הגנה על היישובים היהודיים לפני הקמת המדינה, במאבק בשלטון הבריטי, אך עם הקמת המדינה הפך לצבא ממוסד.

על הפרדיגמה של "מלחמות בין אנשים"

על פי הפרדיגמה החדשה של "מלחמות בקרב אנשים", ישנם מעברים חוזרים ונשנים מעימות לסכסוך מזוין, והשלום אינו מצוי בהכרח בנקודת ההתחלה או בנקודת הסוף. גם בעימותים וגם בסכסוכים המזוינים מעורבים כוחות צבא וכלי נשק, אך הפעלתם והשימוש בהם שונים בשני המצבים. בעימות הם ייפרסו ויוצבו כך שיפגינו את העוצמה, ואם וכאשר יופעלו, יהיה זה לצורך השגת יעדים תת-אסטרטגיים בלבד: הם לא יכבשו מדינה או ישתלטו על שטחים כדי להחזיק בהם, אלא יתקפו בדרך כלל יעד שהוא חשוב ליריב כדי להסב את תשומת ליבו ולשנות את כוונותיו. ההבדל העקרוני בין עימות לסכסוך מזוין הוא התכלית שלהם. בעימות המטרה היא להשפיע על היריב: להרתיע אותו, לשנות את כוונותיו או לעצב אותו, ליצור תנאים

ההתנגדות וההכחשות לחילופי הפרדיגמות של המלחמה. הדבר מאפיין הן פוליטיקאים והן אנשי צבא שממשיכים להשתמש בכוחות הצבאיים שלהם, שעוצבו ונבנו באופן קונוונציונלי למלחמה נגד צבאות, בעוד שהאויב והקרב השתנו. כתוצאה מכך התועלת המופקת מהמאמץ הצבאי היא קטנה ביותר. הכוח עשוי להיות גדול ומרשים, אך אינו מספק את התוצאות הרצויות, ולמעשה אינו מספק תוצאה שהיא פרופורציונלית ליכולותיו.

מלחמות וסכסוכים אלימים מתנהלים בארבע רמות: הרמה המדינית, הרמה האסטרטגית, רמת הזירה והרמה הטקטית. סמית מדגיש שתפקידו של המפקד האסטרטגי להבין הבנה כוללת את היעד של מאמציו ושל הכוחות והמשאבים העומדים לרשותו, כך שהוא יוכל להגדיר את כוונותיו. המילה "כוונה" מקיפה יותר מאשר "משימה" או "יעוד" - היא גם המטרה וגם הכיוון שאליו מתמקדים כל החושים, כך שכל עוצמתו של היחיד או של הכוח הצבאי תכה במטרה הזאת בדיוק וביעילות המרבית. לעיתים יש קושי בהגדרת הכוונה האסטרטגית, ולמרות זאת הדבר חייב להיעשות. ללא כוונה אסטרטגית הקשורה למטרה המדינית קשה להפעיל את הכוח כהלכה, מכיוון שהמפקד אינו יודע איזו תוצאה או השפעה יש להשיג כדי לסייע בהשגת המטרה הכוללת שהציב בפניו הדרג המדיני.

הפרדיגמה הישנה של המלחמות התעשייתיות קיימת מאז המאה ה-19. לפיה נבנו כוחות הצבא ונכתבו תורות צבאיות, ובאמצעותה פורשו ונותחו המערכות והמלחמות.

כדי להציג בפנינו עד כמה השתנו בעשורים האחרונים המלחמה והפעלת הכוח, עורך רופרט סמית סקירה היסטורית מרתקת של הפרדיגמה הישנה של המלחמות שבהן עמים, צבאות וחברות התנגשו אלה באלה. מלחמות הפרדיגמה הישנה הגיעו לשיאן בשתי מלחמות העולם במאה הקודמת. מפתת קוצר היריעה לא ארחיב בדיון ההיסטורי, אלא אסתפק בפסקת הסיכום של סמית:

"הפרדיגמה של המלחמה התעשייתית נופצה לכל עבר... ב-1945 באוגוסט. כמה אירונית העובדה שסופה הגיע בידי שני הכוחות שיצרו אותה - התעשייה והחידושים הטכנולוגיים. במשך קרוב למאה שנים שירתו שני הגורמים האלה את מגדל בבל ההולך ונבנה של המלחמה התעשייתית, עד להתפוצצות הסופית. האזרחים - המרוכזים בהמוניהם בערים, שהן מקור כוח האדם, העוצמה התעשייתית ומערכת הממשל של המדינה - הפכו עתה למטרה היחידה שכדאי לתקוף... וכאשר הערים הושמדו, נותרו לכוחות בשדה הקרב, המנותקים ממקור מטרם, מהכוונה ומאספקה, רק אופציות גרועות: האפשרות להיכנע או להילחם בעוצבות בודדות ללא סיכוי לניצחון או להתרכז ולהיפגע מפצצת אטום. הצבאות התעשייתיים הענקיים לא היו יותר יעילים נוכח הנשק להשמדה

מאז 1945, עת נכנס הנשק הגרעיני לארסנל - תחילה של מעצמות

העל ולאחר מכן של מדינות נוספות - הלך וקטן מספר המלחמות שבהן

אומות שלמות מגייסות את כל משאביהן להכרעת אומות אחרות

עימות במהלך האינתיפאדה השנייה | הבעיות שעמדו בפני כוחות הקואליציה בעיראק ב-1991 (שם פיקד המחבר על הדיוויזיה הבריטית) והבעיות שעמדו בפני צה"ל בתקופת האינתיפאדה השנייה נבעו מהמשך ההתנגדות וההכחשות לחילופי הפרדיגמות של המלחמה

והמכרעת ביותר של השיפוט שמפעילים המדינאי והגנרל היא להבין בהקשר הזה את המלחמה שבה הם מעורבים. אל להם לחשוב עליה או לבקש להפוך אותה לדבר שמטבע היחסים שלו אינו יכול להתקיים. זוהי אם כן השאלה הראשונית הכוללת ביותר של כל השאלות האסטרטגיות" (על המלחמה עמ' 121).

כאשר הדרג הפוליטי - כותב סמית - מחליט להיכנס לסכסוך מזוין, צריך הוויכוח על המדיניות להתמקד בשלושה נושאים עיקריים: התכלית או המטרה שרוצים להשיג, הדרך שבה רוצים לפעול כדי להשיג אותה והאמצעים המוקצים להפעלה באותה דרך ספציפית שנבחרה כדי להשיג את המטרה. אין חשיבות לנקודה שבה נכנסים לדיון; הדבר החשוב הוא שמירת האיזון בין שלושת הגורמים. ניתן להחליט קודם על האמצעים ועל דרך הפעולה ולהסכים בדיעבד על המטרה שתושג באמצעות זאת, אבל לא ניתן לקבוע מטרה שהדרך והאמצעים אינם מתאימים לה, כי זהו מתכון בטוח לכישלון ולאכזבה. באותה המידה בחירת דרך פעולה מכיוון שזו זמינה ואפשרית, אך ללא הקצאת האמצעים הנדרשים לה, או חמור מכך - ללא בדיקת התאמתה לטבעו של היעד המבוקש - תגרום קרוב לוודאי לסיכול כל המאמצים שנעשים, יהיו יעילים ככל שיהיו.

אחרי שהדרג הפוליטי קיבל את ההחלטה בנוגע לאיזון בין המטרה, הדרך והאמצעים, הרי ברמה האסטרטגית הצבאית בחרים את היעדים שיש להשיג בעזרת כוח צבאי וגם מחליטים על היחסים בינם לבין יעדים אחרים, המושגים, למשל, בעזרת דיפלומטיה או סיוע כלכלי.

דוגמה טובה לאבחנה בין יעד מדיני ליעד אסטרטגי היא המהלך של סאדאת במלחמת יום הכיפורים. כשסאדאת פתח במלחמת יום הכיפורים נגד ישראל היה היעד המדיני שלו להכריח אותה להיכנס למשא ומתן על החזרת חצי האי סיני למצרים. היעד האסטרטגי של כוחותיו, לעומת זאת, היה לחצות את התעלה ולהחזיק בשטח מזערי

מסוימים ומעל לכול לנצח בהתנגשות הרצונות. הסכסוכים המזוינים, לעומת זאת, הם מבחני כוח - פעילויות צבאיות שאינן יכולות להתבצע לצד הפעילות המדינית או הדיפלומטית. מהרגע שהחל התהליך הצבאי, השגת היעדים היא אך ורק בידי הצבא. נוכח הקשיים לגייס תמיכה ציבורית פנימית ובין-לאומית במבצעים צבאיים התקפיים הגיע סמית למסקנה שבתנאים כאלה יש נטייה להעדיף את ההגנה על פני ההתקפה. אך הוא ממהר להבהיר כי באומרו "הגנה", אין כוונתו לכך שיש לשבת בעמדות הגנה בחוסר פעילות ולחכות להתקפה, אלא יש לפעול ברוחו של קלאוזוביץ שאמר: "הדרך ההגנתית של מלחמה אינה דומה למגן פשוט, אלא למגן שמנחית מהלומות מכוונות היטב".

בהקשר של הסכסוך הישראלי-ערבי מעיר סמית כי החל מ-1967 היה על ישראל להתוות אסטרטגיה כוללת לניהול העימות הזה ולזכור את העיקרון שאותו הכירו היטב האבות המייסדים של צה"ל מתקופת המנדט הבריטי ושנשכח מאז: הנכבש הוא שמחזיק ביוזמה הצבאית. הנקודה החשובה ביותר - בעיניי - בספרו של סמית היא קביעתו שגם במלחמות או בסכסוכים מזוינים של הפרדיגמה החדשה חייבים הדרג המדיני והאסטרטגי להבין את טבעה ואת גבולותיה של הסביבה הפוליטית ולעצב אסטרטגיה בהתאם להם. אסטרטגיה שמנותקת מההקשר הפוליטי ומהמדיניות אין לה סיכוי אמיתי להצליח. קלאוזוביץ ניסח זאת בצורה יוצאת מן הכלל:

"אנו רואים לכן, ראשית, שבכל התנאים אין לראות במלחמה אירוע עצמאי או בלתי תלוי, אלא כלי מדיני, ורק אם יוצאים מנקודת מבט זו, ניתן להימנע מלהיקלע לפעולה הנוגדת את כל מהלך ההיסטוריה הצבאית. זוהי הדרך היחידה לפתוח את המנועול הסוגר את הספר הגדול ומאפשר להבין את הכתוב בו. שנית, מכאן שאנו למדים שכל מלחמה חייבת להיות שונה באופיה בהתאם לטבע, למניעים ולתנאים שמהם התפתחה. הפעולה הראשונית, הפעולה הגדולה

סמית מדגיש שדבר אחד הוא להכיר בשינוי, ודבר שונה לחלוטין הוא הנכונות לפעול בהתאם לכך, ופעולה כזאת, לדבריו, טרם נראית בשטח בצבאות המערב

ומסובכים יותר. איננו נכנסים לסכסוך מזוין כדי להשתלט על טריטוריה או כדי להחזיק בה. אחת הבעיות שמזהה סמית היא שהרטוריקה הפוליטית המתלווה לכל סכסוך מזוין אינה משקפת את השינוי במטרות - וזו עצמה עדות לבלבול בהבנת התועלת שבכוח.

● **אנו נלחמים בקרב אנשים.** המבצעים או המערכות שאליהם אנו יוצאים מתחוללים יותר ויותר בקרב אוכלוסייה אזרחית. האוכלוסייה בערים ובכפרים נמצאת בליבו של שדה הקרב. סמית מצביע על היחסים עם התקשורת בעימותים כאלה. שני הצדדים זקוקים לתקשורת כדי להעביר את גרסתם לאירועים ולהשתלט על הנרטיב. לדבריו, גם התקשורת לא הפנימה את השינוי באופי המלחמות. במקום אחר הוא מזכיר בקצרה את האספקטים המשפטיים של לחימה בשטח רווי אוכלוסייה אזרחית.

● **הסכסוכים שלנו אינם תחומים בזמן.** אין פתרונות מהירים ל"מלחמה בקרב אנשים". לרוב אנו יוצאים למערכות כדי לעצב מציאות זמנית חדשה, והיעד הצבאי האסטרטגי, שנועד לאפשר את השגת המטרה הפוליטית, מושג בסופו של דבר באמצעים אחרים או בדרך אחרת.

● **אנו נלחמים כדי לשמר את הכוחות.** הממשלות הדמוקרטיות שיוצאות למערכה למען יעדים "רכים" אינן בטוחות בתמיכת האזרחים בבית, וממסדים צבאיים זקוקים לתמיכת אזרחיהם. מידת אי-הביטחון של ההנהגה נמדדת, במקורב אך בצורה מהימנה, במידת הימנעותה מאבדות.

● **בכל הזדמנות ניתן למצוא שימושים חדשים לכלי נשק ישנים.** אלה שיוצרו בעבור שימוש ספציפי בשדה הקרב נגד חיילים ונגד שריון כבד עוברים עתה התאמה לקרבות הנוכחיים שלנו, משום שהכלים של המלחמה התעשייתית הם לעיתים קרובות לא רלוונטיים למלחמה בקרב אנשים.

● **הצדדים לסכסוך הם ברובם לא מדינתיים.** לעיתים מוקמות קואליציות בין-לאומיות למלחמה בארגונים תת-מדינתיים.

סמית מזהה נכונה את שמרנותם של צבאות ושל ממסדים ביטחוניים בכל הנוגע להפגמת השינויים בדרכי הפעלת הכוח ללחימה בסוגים אחרים של מלחמות. רב-אלוף דן שומרון, רמטכ"ל צה"ל בתקופת האינתיפאדה הראשונה, הכריז שהתקוממות הפלסטינים בשטחים אינה ניתנת לפתרון בדרך צבאית. סמית כותב שהוא כמובן צדק והכיר בכך שיש שינוי בפרדיגמה. אבל סמית מדגיש שדבר אחד הוא להכיר בשינוי, ודבר שונה לחלוטין הוא הנכונות לפעול בהתאם לכך, ופעולה כזאת, לדבריו, טרם נראית בשטח בצבאות המערב. יש צורך בשינוי דפוסי המחשבה ובמבנים הארגוניים, ורק לאחר מכן תבוא השתנות אמיתית, וניתן יהיה להפיק תועלת מהכוח הצבאי שלנו מול האתגרים החדשים.

כדי ללחוץ על הישראלים. היעד הצבאי היה בהחלט בתוך ההקשר של היעד המדיני, אבל היה נפרד. הנרי קיסינג'ר - שהיה הראשון שהבין את המהלך של סאדאת - תיאר זאת היטב:

"הדבר שאיש לא הבין קודם לכן היה הלך המחשבה של האיש: סאדאת לא התכוון לזכות ברווח טריטוריאלי, אלא ליצור משבר שישנה את הגישה שבה היו הצדדים תקועים, וכך הם יסכימו על הדרך למשא ומתן... לעיתים נדירות ניתן למצוא מדינאי שכבר בתחילת המלחמה יש לו תפיסה ברורה כל כך של היעד המדיני שלו... התעוזה באסטרטגיה של סאדאת נעוצה בתכנון מהלך שאיש לא יכול היה להעלות על דעתו, וזו הייתה הסיבה העיקרית לכך שהערבים השיגו הפתעה... סאדאת שיתק למעשה את אויביו באמצעות הקונספציות שבהן היו שבויים" (משבר - ניהול מדיניות החוץ במלחמת יום כיפור וביציאה מווייטנאם, שלם, 2004).

סאדאת, שמנהיגי ישראל כל כך זילזלו בו ובזו לו, נקט אפוא מהלך קלאוויצי מובהק ומוצלח.

ישראל בעידן "המלחמות בין אנשים"

בעמודים שמייחד סמית בספרו לסכסוך הישראלי-ערבי הוא מצביע על השינוי המרכזי שחל בו בעשורים האחרונים: מדינות העימות הערביות פרשו מהסכסוך המזוין עם ישראל, ומוקד הסכסוך חזר לנקודת ההתחלה שלו: הסכסוך הפנימי עם הפלסטינים. המחבר סוקר את קשיי צה"ל בהתמודדות עם אש"ף בלבנון ב-1982, באינתיפאדה הראשונה והשנייה ובמאבק הבלתי פוסק שנמשך גם בשנים שלאחר מכן, והמסקנה שלו היא חדה ומדויקת:

"הטקטיקה שבה בחרה ישראל בעימות הזה החלה להראות סימני הצלחה, אבל היעדרן של אסטרטגיה - למעט [אסטרטגיה של] חזרה לסטטוס קוו - ושל תוכנית מערכתית לבחירת המטרות והקושי לתרגם את הצלחה הטקטית לניצחון גרמו לדיכוי העימות, לא לפתרונו" (סמית, עמ' 232).

הוא מסכם באומרו שהסכסוך הערבי ישראלי כלל שלוש תקופות שונות: המלחמה התעשייתית, הסכסוכים המזוינים המקבילים למלחמה הקרה ו"המלחמה בקרב אנשים". למעשה, שתי האינתיפאדות הן דוגמאות בולטות של הפרדיגמה החדשה ולאי-התאמתם של כוחות קונוונציונליים ושל חשיבה ממוסדת המבוססת על המלחמה התעשייתית לטיפול באירועים כאלה.

סיכום: מאפייני "המלחמה בקרב אנשים" לפי רופרט סמית

● **המטרות שלמען אנו נלחמים משתנות.** המטרות עתה הן בדרך כלל להשיג יעדים תת-אסטרטגיים, "רכים" יותר, גמישים